

Urozený šlechtic s „předpotopními“ zájmy

•••
Jednu z cest k povznesení českého národa během obrození představovalo vytvoření české vědy. Nejen že se pěstování věd přisuzovalo výchovné poslání, ale představovalo i jeden z klíčových aspektů plnohodnotného zapojení do společenství vyspělých evropských národů. K předním vědcům, které tehdy daly světu české země, patřil i Kašpar Maria hrabě ze Šternberka

• Mgr. Vladimír Socha

1818

založení dnešního Národního muzea

Hraběte Šternberka dnes považujeme za jednoho ze zakladatelů paleobotaniky, vědy o pravěkém rostlinstvu, ale kromě toho proslul jako přírodovědec obecně. Mezi jeho zásluhy ostatně patřilo také shromáždění sbírek, které se staly součástí vznikajícího Národního muzea. Sám Šternberk patřil k zakladatelům této instituce a je nepochybně škoda, že při výčtu osobností zasloužilých o povznesení české kultury v době národního obrození zůstává obvykle poněkud stranou.

Neduživý chlapec

Budoucí vědec se narodil 6. ledna roku 1761 v Praze jako třetí syn Jana Nepomuka hraběte Šternberka a Anny Josefy hraběnky Kolowrat-Krakowské. Nikdo ještě nemohl tušit, že o tři čtvrtě století později spolu s ním vymře po meči celá leopoldinská větev Šternberků. Jako dítě ze starého

šlechtického rodu se znakem osmicípé zlaté hvězdy v modrém poli byl Kašpar Maria předurčen stát se nositelem dlouhé tradice. Vždyt Šternberkové se už od pozdního středověku podíleli na správě českého státu. Jak bylo u české šlechty zvykem, za kmotry při křtu v havelském kostele na Starém Městě pražském mu šli i dva místní žebraři.

Kašpar měl od dětství slabou tělesnou konstituci, což mu ovšem nebránilo toužit po vojenské slávě po vzoru otce a starších bratrů Jana a Jáchyma. Vzhledem k početnosti rodiny a nevelkému rozsahu rodového majetku

(šlo o panství Radnice a Darová na Rokycansku, zakoupená roku 1758) měl osud v podstatě předem daný. Jako chudší šlechtic si mohl vybrat pouze dva druhy kariéry: vojenskou, nebo duchovní. Vzhledem

k chatrnějšímu tělesnému profilu bylo jasné, že ho čeká studium teologie, což ale nebyla špatná volba. Díky významným rodinným konexím měl totiž Kašpar prakticky zajištěnou kariéru. Již v jeho 11 letech mu sám papež Kliment XIV. udělil na přímluvu císařovny Marie Terezie kanovnickou prebendu v kapitule bavorského Freisingu.

To do značné míry předurčilo jeho život navzdory skutečnosti, že ho dosud neopouštěla touha po válečnických vavřínech. Zřejmě i vlivem úspěchů svých bratrů, kteří se vyznamenali například při pruském vpádu do Čech v letech 1778 až 1779, se sedmnáctiletý Kašpar Maria přihlásil do armády. Nejstarší bratr Jan mu ale tento plán definitivně rozmluvil, když mu prý živě vylíčil nudná mírová léta trávená v zapadlých příhraničních posádkách v Uhrách.

Ačkoliv se pak Kašpar definitivně obrátil k duchovní kariéře, otec nedovolil, aby přilíš zjemněl. Brával jej s sebou na hony, učil ho ovládat jízdu na koni i zbraně a zakazová-

 Kašpar Maria Šternberk kolem roku 1830

ním nošení rukavic v zimě mu upevnil zdraví natolik, že se Kašpar po celý život nevyhýbal ani náročné fyzické práci.

Cesta k přírodě

O intelektuální rozvoj mladého šlechtice se zasloužila zejména jeho matka, která mluvila a psala hned čtyřmi jazyky – německy, francouzsky, italsky a anglicky. Díky ní byl Šternberk brzy sečtělý, naučil se taky plyně mluvit česky a získal poměrně dobrý rozhled například i o klasické literatuře. Kromě matky a sourozenců Kašpara značně ovlivnil rovněž vychovatel František Martin Pelcl, který jej ve volných chvílích vzdělával v českých dějinách. V letech 1777 až 1779 studoval Šternberk filozofii na pražské univerzitě a následně absolvoval studium teologie v Itálii. Tamní pobyt si ještě o trochu prodloužil.

V říjnu 1783 se konečně vrátil do Čech, ale církevní kariéra ho příliš nelákala. Když se začátkem následujícího roku seznámil s činností Soukromé učené společnosti nauk v Praze, bylo o jeho vědecké vášni rozhodnuto. Právě tehdy přijala tato společnost po deseti letech působení název Česká společnost nauk a proměnila se ve skutečnou vědeckou instituci. Zejména kolem osobnosti lékaře Johanna Mayera zde vznikl kroužek mladé generace přírodovědců, jehož atmosféra Šternberka uchvátila. Mayer byl dopisujícím čle-

Tvář, která klamala

Šternberk byl muž vysoké a štíhlé postavy. Podle dochovaných vyobrazení na soudobých rytinách a medailích měl protáhlou lebku a ve vyšším věku pro něj byly charakteristické sporé vlasy kolem lysiny. Ačkoliv šlo nepochybně o citlivého člověka, jeho tvář vyvolávala spíše opačný dojem – tvrdé rysy a nehybná mimika obličejových svalů prý vzbuzovala zdání jakési necitelnosti a tvrdosti. Podle dobových svědectví také nikdy nedělal vtipy, v čemž mu údajně bránila vrozená ušlechtilost. Přesto dovedl zcela nenuceně a duchaplně zapřádat rozhovory a zábavu rozličného druhu.

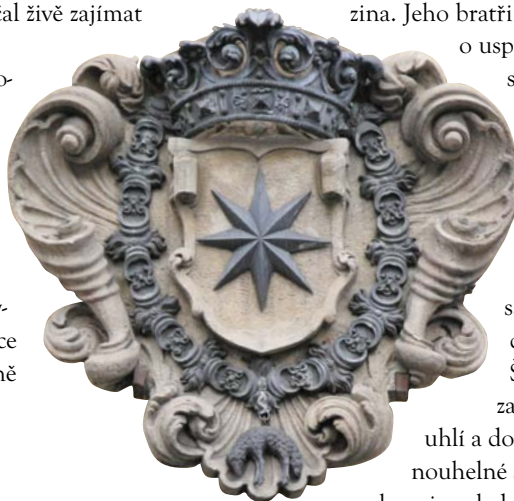
Ilustrace zdůrazňující charakteristický profil Kašpara Šternberka

uskutečnil přes 2 800 meteorologických měření a živě se věnoval rovněž fyzice a chemii. Přesto jej stále nejvíc oslovovala botanika. I v neklidné atmosféře napoleonských válek se dokázal soustředit na práci a brzy se zařadil mezi uznávané badatele. Když procházející francouzská vojska zničila v roce 1809 jeho nádhernou botanickou zahradu,

Vášeň pro dějiny naší planety sdílel například i s Wolfgangem Goethem

nem několika evropských učených společností a v mladém aristokratovi viděl nadějného badatele. Právě v té době se zhruba třiaadvacetiletý Šternberk začal živě zajímat o botaniku.

V Praze však dlouho nepobyl, protože v roce 1785 získal místo kanovníka kapituly v Řezně. V následujících letech zde upevňoval svoje postavení a získal například funkci dvorního komorníka a rady řezenského biskupa. Místní zájemci o přírodní vědy založili Botanickou společnost, která vycházela ze studií švédského přírodovědce Karla Linného, a botanika se definitivně stala Šternberkovou celoživotní vášní.

Rostliny z uhelných slojí

V roce 1803 vydal hrabě spolu se svým známým Johannem Ulrichem Schäfferem knihu o galvanických pokusech při léčení různých nemocí. Během jediného roku navíc

rozhodl se hrabě Řezno natrvalo opustit a vrátit se do rodných Čech. Následujícího roku přesídlil na zámek Březina. Jeho bratři již tou dobou nežili, a tak usiloval

o uspořádání rodového majetku. Přesto si našel čas taky na své záliby a živě kontakty s dalšími vědci.

V roce 1815 nastal v kariéře již pomalu stárnoucího badatele významný předěl – jeho pozornost přilákaly zkameněliny pravěkých rostlin. Setkal se s nimi samozřejmě už dříve, ale až v této době jejich kouzlu doslova propadl. Šternberkovo radnické panství zahrnovalo i devatenáct dolů na černé

uhlí a doly na železnou rudu. Právě kameňuhelné sloje černého uhlí a bohaté vrstvy hornin mladoprvohorního stáří obsahovaly početné fosilie pradávnejší vegetace. Šternberka uchvátily a tou

Šternberkové mají v erbů zlatou osmicípou hvězdu v modrém poli

♥ **1761**
narodil se v Praze

♥ **1779**
odjel za vzděláním do Itálie

♥ **1818**
stal se spoluzakladatelem Národního muzea

♥ **1838**
zemřel na zámku Březina

♥ **1777**
zahájil studium na pražské univerzitě

♥ **1785**
odešel jako kanovník do Řezna

♥ **1820**
začal vydávat Květenu prasněta

Šternberkův domácí učitel Pelc patřil k významným obrozeneckým dějepiscům. Detail z Pelcova pomníku v Rychnově nad Kněžnou

Nákres fosilie přesličky ze Šternberkova díla Květena prasněta

dobou začal pomalu pracovat na svém stěžejním díle *Flora der Vorwelt* (Květena prasněta), která měla světově proslavit svého autora i české zkameněliny. Šternberk patří k vůbec prvním badatelům, kteří systematicky pracovali s fosiliemi pradávných rostlin, věnoval se ovšem také studiu pradávných živočichů. Zkoumal například české trilobity a kosti pleistocenních zvířat od Köstritzu a na sklonku života publikoval průkopnickou stať o nálezu stehenního kloubu mamuta z Lysé nad Labem. Vášeň pro dějiny naší planety sdílel šlechtic například i s Johannem Wolfgangem Goethem, s nímž se setkal v Mariánských Lázních.

Všestranný znalec

Výčet všech aktivit Kašpara Šternberka by byl dlouhý. Věnoval se horlivě i dějinám botaniky či hornictví a roku 1818 se podílel na založení dnešního Národního muzea, dokonce z pozice předsedy Společnosti pro založení Českého vlasteneckého muzea. Dobrovolně podstoupil torturu organizace evropského vědeckého i společenského kongresového života a často předsedal na sjezdech vědců a lékařů. O Kašparově zájmu o tuto oblast svědčí jeho motto z roku 1829: „Cenění morálních sil, výchova vědecké inteligence a přesná znalost toho, co vlast poskytuje, čím byla, čím je a čím ještě bude, podmiňuje stupeň kultury i celkovou sílu národa.“

Hrabě Šternberk byl na sklonku života považován rovněž za znalce hospodářství a podílel se na takových projektech, jako byla stavba první koněspřežné dráhy nebo budování pionýrských železničních tratí a řetězových mostů. Zajímal se o zlepšování životních podmínek chudých rodin a přemýšlel o vhodných reformách školství.

Poslední léta života strávil hrabě stále aktivně, přičemž pečlivě spravoval své panství, zahrnující vytápěné skleniky s rozmanitou flórou. Oproti přetrvávající duševní svěžesti se ale Šternberkovo fyzické zdraví zhoršovalo mnohem rychleji. Zemřel po opakovaném záchvatu mrtvice dne 20. prosince 1838 na březinském zámku ve věku nedožitých 78 let. Podle přání uvedeného v závěti byly jeho ostatky uloženy do hrobky se dvěma geologickými kladivky a několika květinami. František Palacký, který za svoji kariéru historika vděčil rovněž přízni Šternberků, napsal o příslušnících tohoto rodu, že „po celý věk lidský stávali v čele toho, cokoliv se podnikalo v Čechách ku podpoře vědy a umění“. Snad o nikom to neplatilo víc než právě o Kašparu Šternberkovi. ●●●

Záhadné divy prasněta

Kašpar Šternberk se s pravěkou flórou začal detailně seznamovat v přelomové době, kdy vznikala paleontologie jako věda. Na počátku 19. století již pomalu přestával platit dříve zastávaný názor, že svět byl stvořen v podobě, kterou má dosud, a to před méně než 10 tisíci lety. Původně se také věřilo, že zkameněliny jsou vlastně jen hříčky přírody, vytvořené jakousi neznámou plastickou silou. Tuto myšlenku poprvé vyslovil sám Aristoteles a platila v různých podobách po dvě tisíciletí.

Na konci 18. století ale museli geologové na základě podrobných průzkumů hornino-

vých vrstev uznat, že svět je mnohem starší. Také na zkameněliny se již přestalo pohlížet jako na hříčky přírody a začal vznikat jejich první ucelený systém. Bylo jasné, že jde o pozůstatky skutečně kdysi dávno žijících organismů. Šternberk ještě přesně stáří jím zkoumaných rostlin znát nemohl (dnes víme, že je to asi 300 milionů let), ale uvědomoval si, že se jedná o zástupce jaksi „romantických“ dob dávnověku.

Fosilie trilobitů na Geostezce v pražské zoo